ТАҚРИЗИ

мукарризи расмӣ ба рисолаи илмии Каримов Аслам Азамжонович «Масоили ҳастишиносӣ дар фалсафаи машшоияи шарқӣ ва таълимоти тасаввуфии тоҷику форс дар асрҳои X–XII (таҳлили муқоисавӣ)»

Мавзӯи ҳастишиносӣ дар фалсафаи машшоияи шарқӣ ва таълимоти тасаввуфии тоҷику форс имрӯз низ дорои аҳамияти назариявӣ ва амалӣ мебошад. Дар замоне, ки ҷаҳони муосир бо чолишҳои гуногуни фарҳангӣ, мазҳабӣ ва идеологӣ рӯ ба рӯст, бозгашт ба мероси классикии фалсафию ирфонӣ аҳамияти вижа пайдо мекунад. Омӯзиши таҷрибаи гузашта, махсусан мубоҳисаву ҳамзистии ду равияи калидӣ – машшоия ва тасаввуф, имкон медиҳад, ки роҳҳои ҳамгироии ақл ва имон, мантиқ ва ирфон, ҳамчунин илм ва маънавият равшан гарданд.

Барои ҷомеаи тоҷик дар давраи истиқлол, ки масъалаҳои худшиносии миллӣ ва таҳкими пояҳои маънавӣ аз муҳимтарин вазифаҳо маҳсуб меёбанд, таҳқиқи мазкур заминаи устувори назариявӣ фароҳам меорад. Ин мавзӯъ на танҳо ба таърихи фалсафа иртибот дорад, балки ба фарҳанги миллӣ ва ҳувияти маънавии тоҷикон низ хизмат мекунад. Аз ин рӯ, омӯзиши масоили ҳастишиносӣ дар анъанаи фалсафӣ ва ирфонӣ на танҳо як тадқиқоти академӣ, балки ҷавоб ба ниёзҳои фикрӣ ва иҷтимоии замони муосир мебошад.

Муҳимияти мавзӯи таҳқиқи диссертатсия дар он ифода меёбад, ки он ба баррасии масоили ҳастишиносӣ дар фалсафаи машшоияи шарқӣ ва таълимоти тасаввуфии тоҷик дар асрҳои X–XII бахшида шудааст. Ин мавзӯъ дорои аҳамияти назариявӣ ва амалӣ мебошад, зеро то имрӯз таҳқиқи муқоисавии равияҳои мазкур ба таври ҳамаҷониба анҷом наёфтааст. Диссертант тавонистааст нишон диҳад, ки мубориза ва ҳамзистии фалсафа ва дин, калом ва тасаввуф дар муҳити иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангии он давра на танҳо ба ташаккули афкори фалсафӣ таъсири амиқ гузошта, балки барои рушди тамаддуни тоҷикон низ нақши муҳим бозидааст. Аз ин рӯ, интихоби мавзӯъ ҷавобгӯйи талаботи замони муосир мебошад. Мавзӯи таҳқиқ бо самтҳои афзалиятноки илмии Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқ буда, на танҳо ба илми фалсафа, балки ба фарҳанги миллӣ низ аҳамияти назаррас дорад. Аз ин лиҳоз, метавон гуфт, ки мавзӯи пешниҳодшуда аз назари илмӣ, назариявӣ ва иҷтимоӣ саривақтӣ ва зарур мебошад ва интихоби он аз ҷониби диссертант комилан асоснок аст.

Сатҳи коркарди мавзӯъ ва қобилияти диссертант дар муайян намудани ҷанбаҳои таҳқиқталаби он хеле қаноатбахш арзёбӣ мегардад. Аз матни муқаддима ва қисматҳои асосии рисола бармеояд, ки муаллиф тавонистааст мавқеи мушаххаси назариявӣ ва методологӣ интихоб кунад ва бо такя ба сарчашмаҳои аввалияву адабиёти илмӣ масъалаҳои калидии ҳастишиносиро дар доираи мактаби машшоия ва тасаввуф таҳлил намояд. Қобилияти диссертант пеш аз ҳама дар он ифода меёбад, ки ӯ мавзӯи хеле печидаи фалсафӣ – яъне робитаи мантиқ ва ирфон, ҳамгироӣ ва тазоди усулҳои маърифатро ба таври муназзам ва бо истинод ба манобеи сершумор мавриди баррасӣ қарор додааст. Муаллиф бо фарқгузорӣ миёни масъалаҳои ҳастӣ ва нестӣ, ҳастӣ ва моҳият, тафаккур ва маърифат, ҳамчунин дар масъалаи инсон ва мақоми ӯ дар низоми ҳастӣ, тавонистааст нуктаҳои муҳими баҳсбарангезро аз зовияи таърихӣ ва муқоисавӣ муайян созад.

Мувофиқати объект ва предмет ба мавзӯи таҳқиқот комилан дуруст муайян шудааст. Диссертант ҳамчун объект масъалаҳои ҳастишиносӣ дар равияҳои фалсафии машшоия ва тасаввуфи асрҳои X–XII-и тоҷикро интихоб намудааст, предмети таҳқиқот бошад таҳлили муқоисавии ҷанбаҳои калидии ҳастишиносӣ, дар таълимоти файласуфони машшоия ва аҳли тасаввуф, муайян шудааст.

Истифодаи методҳои илмӣ ва аппарати методологӣ дар кори диссертатсионӣ ба таври дуруст ва асоснок амалӣ шудааст. Диссертант бо дарназардошти хусусияти мавзӯъ – таҳлили муқоисавии масоили ҳастишиносӣ дар ду равияи фалсафии машшоия ва тасаввуф, маҷмӯи методҳои таърихӣ, муқоисавӣ, герменевтикӣ ва феноменологиро истифода бурдааст, ки ҳар яке дар ҷараёни таҳқиқ мақоми хоси худро дорад.

Мувофиқати маводҳои чопии муаллиф бо диссертатсия комилан таъмин мебошад. Тибқи рӯйхат ва маълумоти дар рисола овардашуда, мақолаҳо ва дигар корҳои нашршудаи диссертант мустақиман ба мавзӯи таҳқиқ – масоили ҳастишиносӣ дар фалсафаи машшоияи шарқӣ ва таълимоти тасаввуфии асрҳои X–XII, иртибот доранд ва натиҷаҳои асосии тадқиқотро инъикос менамоянд.

Мувофиқати диссертатсия ба ихтисос пурра таъмин аст. Мавзӯи таҳқиқ – “Масоили ҳастишиносӣ дар фалсафаи машшоияи шарқӣ ва таълимоти тасаввуфии тоҷик дар асрҳои X–XII (таҳлили муқоисавӣ)”, бевосита ба соҳаи 09.00.03 – Таърихи фалсафа иртибот дорад.

Рисола аз муқаддима, 4 боб, 14 зербоб, хулоса ва номгӯйи рӯйхати адабиёт иборат аст. Ҳаҷми умумии таҳқиқоти диссертатсионӣ 470 саҳифаро ташкил медиҳад.

Муқаддима иборат аст аз асосноккунии муҳимияти мавзӯъ, дараҷаи таҳқиқ, мақсад ва вазифаҳо, объект ва предмет, асосҳои назариявӣ ва методологӣ, навгонии илмӣ ва нуктаҳое, ки ба ҳимоя пешниҳод шудаанд.

Боби якум таҳти унвони «Масъалаҳои таҳқиқи ҳастишиносӣ» аз чанд самти калидӣ иборат буда, муаллиф онро яклухт ба таври пайдарҳам таҳлил намудааст. Дар оғоз мафҳуми «ҳастӣ» ҳамчун категорияи бунёдии фалсафа шарҳ ёфта, таърихи ташаккули он дар анъанаҳои Шарқ ва Ғарб мавриди баррасӣ қарор мегирад. Нишон дода мешавад, ки аз замони Афлотун ва Арасту то давраи фалсафаи асримиёнагии тоҷик масъалаи ҳастӣ ва ҷойгоҳи он ҳамеша дар маркази ҷаҳонбинии мутафаккирон қарор доштааст. Ҳамин тариқ, тафаккури фалсафии тоҷикон низ, дар баробари мантиқ ва калом, ба ҷустуҷӯи ҷавоби саволҳои ҳастӣ ва нестӣ машғул шудааст.

Дар идома, масъалаи «нестӣ» низ на танҳо ҳамчун зидди ҳастӣ, балки ҳамчун унсури фаҳмиши воқеият арзёбӣ мегардад. Дар фалсафаи машшоия «нестӣ» бо асосҳои мантиқӣ ва бурҳонӣ пайваст мешавад, дар ҳоле ки дар тасаввуф он бештар ба таҷрибаи ботинӣ ва ҳолати рӯҳӣ нисбат дода мешавад. Бо такя ба осори Ибни Сино ва намояндагони ирфон, аз ҷумла Мустамлии Бухорӣ, робитаи байни ҳастӣ ва нестӣ тавсиф шуда, нишон дода мешавад, ки ҳар ду мафҳум якҷоя низоми мураккаби маърифати ҷаҳонро ба вуҷуд меоранд.

Сипас муаллиф масъалаи робитаи ҳастӣ ва моҳиятро ба миён мегузорад. Ин баҳс яке аз мавзӯъҳои асосии машшоия, махсусан дар таълимоти Ибни Сино мебошад. Назарияи «воҷибулвуҷуд» ва «имконулвуҷуд» ҳамчун сутуни фикрии машшоия арзёбӣ шуда, ба равиши мантиқӣ ва назариявӣ асоснок мегардад. Аммо дар тасаввуф моҳият бештар бо таҷрибаи ботинии инсон ва шинохти Худо пайванд мехӯрад. Дар таҳлил равшан мешавад, ки ҷудоии назариявии ҳастӣ ва моҳият аз як тараф хосияти мантиқию фалсафӣ дорад, аз тарафи дигар ба маърифати ирфонӣ вобаста мебошад.

Дар қисми дигар робитаи ҳастӣ бо тафаккур ва маърифат мавриди баррасӣ қарор мегирад. Машшоия тафаккурро василаи асосии шинохти ҳақиқатದониста, онро тавассути мантиқ таҳким мебахшад. Баръакс, тасаввуф маҳдудияти тафаккури рационалиро таъкид намуда, таҷрибаи рӯҳӣ ва ирфониро муҳимтар медонад. Бо вуҷуди ин, дар фарҳанги

фалсафии тоҷик, ин ду равиш ба ҳамдигар таъсир расонда, низоми мураккаби шинохти ҳастиро ба вуҷуд овардаанд.

Дар натиҷа, таҳлили боби якум нишон медиҳад, ки муаллиф тавонистааст масъалаҳои асосии онтологиро – ҳастӣ, нестӣ, моҳият ва робитаи онҳо бо тафаккур, дар доираи таърихи фалсафа ва фарҳанги миллӣ, ба таври ҳамзамон мантиқӣ ва ирфонӣ рушан созад. Боби якум заминаи назариявию методологӣ барои таҳқиқоти минбаъдаи рисола фароҳам оварда, равиши таҳлили муаллифро ҳамаҷониба ва фарогир месозад.

Боби дуюм таҳти унвони «Маърифати ҳастӣ дар таълимоти мактабҳои фалсафии асримиёнагии тоҷик (асрҳои X–XII)» ба омӯзиши муҳити иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангии асрҳои миёна ва таъсири он ба ташаккули равияҳои фалсафию динӣ бахшида шудааст. Дар оғоз муҳити таърихии асрҳои X–XII бо тамоми мушкилоти сиёсию мазҳабӣ ва бархӯрди фарҳангҳо тасвир мешавад. Нишон дода мешавад, ки ноустувории ҳукуматҳо, муборизаҳои дохилии мазҳабӣ ва ҳамзамон нуфузи ислом, таъсири тамаддуни Юнон ва Ҳинд ба муҳити фикрии тоҷикон равандҳои тозаи тафаккурро ба вуҷуд оварданд. Дар чунин шароит мактабҳои калом, мӯътазилия, исмоилия, ишроқ ва машшоия ташаккул ёфта, ҳар яке бо услуби хоси худ ба шарҳи масъалаи ҳастӣ рӯ оварданд. Масъалаи ҳастишиносӣ дар мактабҳои фалсафию динии асримиёнагӣ бо равишҳои гуногун тафсир шудааст. Калом бештар ба усули нақлӣ ва бурҳонҳои имонӣ такя намуда, ҳақиқатро бо далелҳои Қуръонӣ ва суннатӣ асоснок месозад. Мӯътазилия бошад, бо таваҷҷуҳ ба ақл ва мантиқ, масъалаи ҳастиро бо масъалаҳои адолати илоҳӣ ва озодии инсон пайваст карда, кӯшиш кардааст, ки фаҳмиши ақлонӣ ва эътиқодиро якҷо намояд. Дар равияи исмоилия ҳастӣ бештар бо таълимоти таъвилӣ ва рамзшиносӣ тавзеҳ ёфта, инсонро ба кашфи ботин ва маърифат даъват мекунад. Ишроқ бошад, бо такя ба мафҳуми нур ва таҷрибаи рӯшангарии ботинӣ ҳастиро шарҳ медиҳад ва онро бо таҷрибаи ирфонӣ мепайвандад. Бо вуҷуди ихтилофоти равишӣ, ҳамаи ин равияҳо барои ташаккули тафаккури фалсафии тоҷикон нақши муҳиме бозидаанд.

Бахше аз ин боб ба омӯзиши хусусиятҳои маърифати ҳастӣ дар фалсафаи машшоия ихтисос ёфтааст. Дар ин равия, ки бо номи Ибни Сино бештар маъруф аст, ҳастӣ ҳамчун «воҷиб» ва «мумкин» ба таври дақиқ тафсир мешавад. Худо ҳамчун «воҷибулвуҷуд» дар маркази ин низом қарор гирифта, тамоми воқеият аз он шарҳ ва тавзеҳ меёбад. Машшоия ба воситаи мантиқ ва бурҳон тамоми падидаҳои ҳастиро ба

таври рационалӣ фаҳмондан мехоҳад. Бо вуҷуди ин, муаллиф нишон медиҳад, ки дар ҳамин давра таъсири мутақобили ирфон ва машшоия низ вуҷуд дошт: Ибни Сино бо вуҷуди мантиқгароӣ ва бурҳонпазирӣ, баъзе усулҳои ирфониро низ ба низоми худ ворид намуда, ҷаҳонбинии машшоияро бо унсурҳои таҷрибаи ботинӣ ғанӣ гардонидааст.

Ҳамин тавр, таҳлили боби дуюм равшан месозад, ки маърифати ҳастӣ дар асрҳои X–XII бо гуногунрангии равишҳо сурат гирифтааст. Ҳам калом, ҳам мӯътазилия, ҳам исмоилия ва ҳам ишроқ бо вуҷуди тафовут дар метод, дар маҷмӯъ ба рушди фикри фалсафии тоҷикон саҳм гузошта, машшоия ҳамчун равиши асосии рационалӣ бо тафсири мантиқии ҳастӣ ва ҳамгироии унсурҳои ирфонӣ, пояи муҳими онтологияи асримиёнагии тоҷикро ташкил додааст.

Боби сеюм таҳти унвони «Масъалаи ҳастишиносӣ дар тасаввуф» ба таҳлили ҷанбаҳои назариявию амалии ирфон бахшида шуда, ҷойгоҳи он дар паҳлуи фалсафаи машшоия шарҳ меёбад. Дар оғоз нишон дода мешавад, ки тасаввуф шинохти ҳастиро на аз тариқи мантиқ ва бурҳон, балки асосан тавассути таҷрибаи ботинӣ ва руҳонӣ амалӣ месозад. Мафҳумҳои калидие чун «фано», «ваҳдат-ул-вуҷуд», «сайру сулук» ва «инсони комил» дар маркази таваҷҷуҳи сӯфиён қарор гирифта, барои онҳо ҳастӣ пеш аз ҳама бо маърифати Худо ва дарки ҳақиқати мутлақ пайванд меёбад. Ҳақиқати ҳастӣ дар ирфон танҳо дар ҳолати шуҳуд ва таҷрибаи ботинӣ дастрас мегардад. Сипас, хусусиятҳои маърифати ирфонӣ дар шинохти ҳастӣ баррасӣ мешаванд. Таваҷҷуҳи асосӣ ба воситаҳои амалӣ чун зикр, риёзат, тазкияи нафс ва таҷрибаи рӯҳӣ равона гардидааст. Муаллиф таъкид мекунад, ки дар тасаввуф шинохти ҳастӣ бо худшиносии шахс зич вобаста аст: инсон бояд нафсро пок созад ва тавассути сайри ботинӣ ба дарки ҳақиқат бирасад. Муқоиса бо машшоия нишон медиҳад, ки агар фалсафаи перипатетикӣ ба бурҳон ва истидлол такя кунад, тасаввуф таҷрибаи ботиниро меъёри асосии ҳақиқат мешуморад.

Минбаъд хусусиятҳои ирратсионалии ирфон тавсиф мегарданд. Ирфон аз доираи мантиқ ва бурҳон берун рафта, ба таҷрибаи рӯҳӣ ва ҳолатҳои ботинӣ такя мекунад. Бо вуҷуди ин, муаллиф нишон медиҳад, ки ирфон, сарфи назар аз ирратсионалӣ буданаш, ба як низоми муайян ва муназзами маърифат табдил ёфтааст. Забони рамз, ташбеҳ ва ишора воситаҳои асосии ифодаи ҳақиқат дар тасаввуф мебошанд, ки барои расонидани маърифати ботинӣ ба шуури инсон истифода мешаванд.

Дар поён робитаи мутақобилаи тасаввуф ва калом дар асрҳои X–XII мавриди баррасӣ қарор мегирад.

Боби чорум тахти унвони «Таҳлили муқоисавии масоили ҳастишиносӣ дар таълимоти фалсафии машшоияи шарқӣ ва тасаввуф дар асрҳои X–XII» буда, дар он натиҷаҳои таҳқиқоти бобҳои қаблӣ ҷамъбаст ва муқоисавӣ мегарданд. Муаллиф талош намудааст, ки ду равияи асосии фикрӣ – машшоия ва тасаввуфро аз дидгоҳи масоили калидии онтологӣ рӯшан созад ва фарқиятҳою умумиятҳои онҳоро муайян кунад.

Дар масъалаи Худо ва олам, нишон дода мешавад, ки машшоия Худоро ҳамчун «воҷибулвуҷуд» ва асоси мантиқии офариниш мефаҳмад. Ин равия ба таҳкими сохтори ақлонӣ ва низоми мантиқии ҷаҳон таваҷҷуҳ дорад. Тасаввуф бошад, Худоро ҳақиқати мутлақ ва таҷрибаи зиндаи рӯҳонӣ медонад, ки тавассути шуҳуд ва ҳолоти ботинӣ шинохта мешавад. Бо вуҷуди ин, ҳар ду равия ба натиҷаи муштарак мерасанд: ҳастӣ бидуни иртибот бо ҳақиқати илоҳӣ маъно ва арзиш надорад.

Мавқеи машшоия ва тасаввуф нисбат ба ҳаракат, вақт ва фазо низ муқоиса мешавад. Машшоия ин мафҳумҳоро ҳамчун категорияҳои объективии олам шарҳ дода, онҳоро тавассути ақл ва бурҳон ба низоми мутаносиб мепайвандад. Ибни Сино ҳаракатро ҷузъи асосии воқеият ва василаи фаҳми он медонад. Баръакс, дар тасаввуф ин мафҳумҳо бештар хусусияти рамзӣ мегиранд: ҳаракат ҳамчун сайру сулук, вақт ҳамчун марҳилаҳои такомули рӯҳӣ ва фазо ҳамчун ҷаҳони ботинии инсон фаҳмида мешавад. Бо вуҷуди фарқият, таъсири мутақобил мушоҳида мешавад: баъзе сӯфиён аз забони мантиқ истифода кардаанд, дар ҳоле ки баъзе машшоиён барои ифодаи андешаҳои худ аз рамз ва ишораҳои ирфонӣ баҳра бурдаанд.

Масъалаи инсон дар таҳлили муқоисавӣ ҷолибтарин ҷиҳатро ташкил медиҳад. Машшоия инсонро мавҷуди оқил ва дорои қобилияти такомули маърифатӣ мешуморад, ки тавассути ақл метавонад ба камоли маънавӣ ва иттиҳоди маърифатӣ бо ҳақиқат бирасад. Тасаввуф бошад, инсонро ҳамчун «олами сағир» мебинад, ки танҳо тавассути таҷрибаи ирфонӣ ва ҳоли ботинӣ метавонад ба ваҳдати вуҷуд ноил гардад. Умумият дар он аст, ки ҳар ду равия мақоми инсонро калидӣ меҳисобанд ва онро ҳамчун василаи расидан ба ҳақиқат мебинанд, аммо роҳи такомули инсонро гуногун шарҳ медиҳанд: яке бо ақл ва бурҳон, дигаре бо ирфон ва шуҳуд.

Ҳамин тавр, боби чорум нишон медиҳад, ки машшоия ва тасаввуф, бо вуҷуди ихтилофи равиш ва метод, дар масъалаҳои асосии ҳастишиносӣ нуқтаи ҳамгиро доранд. Муқоисаи онҳо на танҳо фарқиятҳоро рӯшан мекунад, балки ҳамзамон мутақобилияти ду равияи фикриро низ ошкор месозад, ки барои ташаккули низоми мукаммали

тафаккури фалсафии асримиёнагии тоҷикон аҳамияти ҳалкунанда доштааст.

Аммо дар баробари муваффақиятҳо дар диссертатсия баъзе норасоиҳо низ вуҷуд доранд, ки ба онҳо пеш аз ҳама дохил мешаванд:

1. Дар баъзе ҷоҳои диссертатсия, ҳолатҳое дида мешавад, ки сарчашмаҳо ва андешаҳои муҳаққиқони гуногун ба шакли тавсифӣ ва нақли мустақим такрор ёфтаанд. Ин ҳолат сабаб шудааст, ки бархе аз саҳифаҳо бештар хусусияти иттилоотӣ дошта бошанд, на таҳлили фалсафӣ. Аз ин рӯ, сатҳи таҳлили шахсӣ ва андешаи мустақилонаи муаллиф камтар эҳсос мегардад.

2. Бо вуҷуди он ки диссертатсия ба давраи асрҳои X–XII бахшида шудааст, робитаи мустақими ин масъалаҳо бо мушкилоти фалсафии муосир (масоили илм, техника, иҷтимоъ, идеологияи замони истиқлол) камтар равшан шудааст. Агарчи муаллиф дар муқаддима зарурати бозгашт ба мероси гузашта барои ҷомеаи имрӯза таъкид мекунад, аммо дар бобҳои асосӣ пайванди мустақими назарияҳои онтологӣ бо мушкилоти имрӯза суст нишон дода шудааст.

3.Диссертант асосан ба ду чеҳраи асосӣ – Ибни Сино ва Мустамлии Бухорӣ, такя кардааст, ки бешубҳа муҳим аст. Вале дигар мутафаккирони намояндагони машшоия ва тассаввуф, ки метавонанд паҳлӯҳои нави муқоиса ба миён оваранд, камтар истифода шудаанд. Ин маҳдудият доираи таҳқикро танг мекунад ва имкони таъкид ба гуногунрангии афкори асримиёнагиро коҳиш медиҳад.

4. Гарчанде мавзӯи асосӣ ҳастишиносӣ аст, робитаи он бо масъалаҳои маърифатшиносӣ ва мантиқ, ки дар мактаби машшоия нақши калидӣ доранд, ба таври кофӣ таҳлил нагардидааст. Масалан, таълимоти Ибни Сино дар бораи қиёс, бурҳон ва таркиби мантиқии шинохт, ки метавонанд муқоисаи муфассал бо усулҳои ирфонӣ дошта бошанд, танҳо ишора шудаанд, вале таҳлили амиқ нагирифтаанд.

5. Гарчанде муаллиф ба осори аслӣ, аз қабили «Китоб-уш-Шифо»-и Ибни Сино ва «Шарҳ-ут-тааруф»-и Мустамлии Бухорӣ муроҷиат намудааст, аммо иқтибосҳои мустақим ва таҳлили матнии онҳо ниҳоят маҳдуд мебошанд. Такяи асосии диссертант бештар ба шарҳҳо ва таҳқиқоти олимони муосир равона шудааст, ки гарчанде то ҷое эътимоднокии кори илмиро таъмин мекунад, аммо камбудии ҷиддиро дар шакли заъфи истинод ба сарчашмаҳои аслӣ ба вуҷуд меорад. Маҳз таҳлили мустақими матнҳои классикӣ метавонад нуфуз ва арзиши илмии таҳқиқотро баланд бардорад, вале дар рисола ин ҷанба камранг боқӣ мондааст.

6.Дар таҳлили муқоисавӣ бештар равиши тавсифӣ истифода шудааст. Муаллиф хуб нишон медиҳад, ки кадом умумиятҳо ва фарқиятҳо мавҷуданд, вале таҳлили интиқоди ва баҳогузории қавӣ нисбат ба устуворӣ ва маҳдудиятҳои ҳар як консепсия камтар ба назар мерасад. Масалан, маҳдудиятҳои ирфони таҷрибавӣ ё маҳдудиятҳои мантиқгароии машшоияро метавонистанд бо таҳлили муфассал нишон диҳанд.

7. Услуби кори илмӣ дар маҷмӯъ дуруст ва ҷавобгӯйии меъёрҳои академикӣ аст. Бо вуҷуди ин, дар баъзе мавридҳо тамоюл ба тавсифоти зиёдатӣ ва ифодаҳои эҳсосотӣ мушоҳида мешавад. Истифодаи ибораҳои такрорӣ ва ҷумлаҳои тӯлонӣ низ ба назар мерасад, ки бо таҳрири иловагӣ ва кӯтоҳсозӣ метавонанд равшантар ва илмитар гарданд.

8. Дар баъзе мавридҳо диссертант адабиёти таҳқиқотии давраи шуравиро бе таҳлили илмӣ ва муқоисаи интиқодӣ баррасӣ намудааст, ки ин боиси пайдо шудани камбудиҳои ҷиддӣ гардидааст. Аз ҷумла, ҷараёни исмоилия ва қарматия ҳамчун як ҳаракати ягона муаррифӣ шудааст, ки аз нигоҳи илми муосир беасос ва нодуруст мебошад. Ҳамчунин, иддаои муҳаққиқони аврупоии асрҳои миёна, ки исмоилиёнро бо «ассосин» ҳамсон медонистанд, бе таҳқиқи амиқ ва интиқоди зарурӣ зикр шудааст. Ҳол он ки пажӯҳишҳои илмии муосир ин гуна мавқеъгирӣ ва бардоштҳои кӯҳнаро рад карда, роҳи дигареро барои шарҳи воқеияти таърихии исмоилия пешниҳод намудаанд.

Аммо ин камбудиҳо хусусияти тавсиявӣ дошта, барои анҷоми таҳқиқоти оянда мусоидат карда, муҳтавои таҳқиқоти мазкурро арзишманд менамоянд.

Хулоса, диссертатсияи Каримов Аслам Азамжонович «Масоили ҳастишиносӣ дар фалсафаи машшоияи шарқӣ ва таълимоти тасаввуфии тоҷику форс дар асрҳои X–XII (таҳлили муқоисавӣ)» кори мустақили илмӣ-таҳқиқотии анҷомёфта ба ҳисоб меравад.

Автореферати диссертатсия, гузоришҳои илмӣ ва мақолаҳои ба чоп расонидаи Каримов Аслам Азамжонович муҳтавои асосии диссертатсияро инъикос намуда, аз лаёқати баланди илмии ӯ гувоҳӣ медиҳанд.

Диссертатсияи Каримов Аслам Азамжонович дар мавзуи «Масоили ҳастишиносӣ дар фалсафаи машшоияи шарқӣ ва таълимоти тасаввуфии тоҷику форс дар асрҳои X–XII (таҳлили муқоисавӣ)» ба талаботи бандҳои 31-35-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовори

дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои фалсафа аз рӯйи ихтисоси 09.00.03 – таърихи фалсафа мебошад.

Муқарризи расмӣ,
доктори илмҳои фалсафа,
профессори кафедраи фалсафа
ва сиёсатшиносии
ДБЗХТ ба номи С. Улуғзода Ш.Х. Карамхудоев

Суроға: 734025 Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Муҳаммадиев, 17/6, ДБЗХТ ба номи С. Улуғзода, тел. (992) 93-713-03-72
E-mail: shukratk@mail.ru

Имзои доктори илмҳои фалсафа, профессор Ш.Х. Карамхудоевро тасдиқ менамоям.

Сардори РК ва корҳои махсуси
ДБЗХТ ба номи С. Улуғзода Юсупова Б.Ғ.
10.09.2025